

első gyermekkor, A szókincs megszerzése, A szó jelentése, A nyelv fejlődése a későbbi életkorban; azután A nyelvtudomány története, A nyelvek változásának okai, A szavak alakjának és jelentésének változása. A negyedik rész a világ nyelveiről (2000 millió ember több mint 2000 nyelven beszél), a nyelvek osztályozásáról nyújt rövid tájékoztatást.

Ezzel vége is volna a könyv tulajdonképeni tárgyának, de a szerző *Idegen nyelvek tanulása* címen függeléket csatolt hozzá és ez munkájának legfigyelemreméltóbb, mert leghasznosabb része. Sok okos dolgot mond el benne az idegen nyelvek tanulásának hasznáról, céljáról, nehézségeiről, a nyelvtudás két fokáról, ill. fajáról, valamely idegen nyelvnek olvasás útján való megértéséről és másfelől előszóban való használatáról. Arról, hogy némely ember nagyszerűen ismeri az idegen nyelvnek szabályait (nyelvtanát), gazdag szókincse is van, esetleg kitűnően fordít belőle, mégis félve szólal meg, ha egyáltalában megszólal, mert fél a hibától, mert nincs meg a beszéléshez szükséges lelki készsége; a másoknak viszont néhány száz (nem is sok száz) szóval úgy jár a szája, mint a kelepelőnek a nyelve, hibát hibára halmoz, de nem törődik véle (portás-nyelvismeret).

Még fontosabbak és még hasznosabbak azok a szakaszok, amelyek módszertani utasításokat tartalmaznak; okulhat belőlük tanító és tanítvány egyaránt. Kezdi mindjárt az idegen nyelvek hangjainak, szavainak helyes kiejtésén, a szókincs megválasztásán és megtanulásán, a gyakorlásul szolgáló olvasmányok helyes kiválogatásán és folytatja a jó szótár állandó használatával, a nyelvtani szabályoknak az olvasmányokkal, beszédgyakorlatokkal kapcsolatos megállapításával és megtanulásával. A függelék utolsó szakaszai a fordításról, az idegen nyelven való fogalmazásról és társalgásról szólnak és adnak megszívlelendő tanácsokat. *Balassa József* jó és hasznos munkát végzett. Azt talán mondanom sem kellene, hogy könyve egyszerű, világos, valóban közérthető nyelven szól a nagyközönséghez, úgy hogy minden tagja könnyűszerrel megértheti.

Brüll Emánuel.

Egyházfik vagy egyházfiak?

A multkorában egy nagyon előkelő egyházi testületben valami törvény-cikk megfogalmazása kapcsán felvetődött az a kérdés, hogy vajjon a törvényben az *egyházfi* 'aedituus; kirchner; egyházi szolga' szavunk többszámú *egyházfik* vagy *egyházfiak* alakban kerüljön-e bele. A kérdés felvetődése olyan parázs vitát támasztott, hogy végül is az első alak mellett kardoskodó elnöknek szavazásra kellett bocsátania a kérdést. És ekkor következett a vita legnagyobb meglepetése: a nagyon népes egyházi testület tagjai pontosan egyenlő szavazattal állottak az első, illetőleg a második alak mellé. Végül is az elnöknek kellett eldöntenie saját szavazatával a vitát és így a törvénycikkben ma az *egyházfik* többszám áll. A történet érdekességéhez még az is hozzátartozik, hogy az egész egyházi gyűlés lefolyása alatt ez volt az egyetlen kérdés, amelynek dolgában annyira megoszlottak a vélemények, hogy szavazás útján kellett a kérdésben dönteni.

Mikor ezt a dolgot egyik jelenlevő elbeszélte nekem, magam is szava-

zásra tettem fel a kérdést annak a kis társaságnak, amely az elbeszélést szintén hallotta. Jellemző, hogy ez a társaság is azonnal két pártra oszlott: az *egyházfik* és az *egyházfiak* pártjára. Másutt is próbát tettem és ugyanezt a megosztást tapasztaltam. Természetesen a másoknál való tapogatózással egyidőben magamban is igyekeztem tisztázni a kérdést. De amilyen bizonyossággal álltam magam az első pillanatban az én nyelvérzékeim szerint „helyesebb“ *egyházfiak* alak mellé, éppen olyan ingadozva kezdtem később hol az egyik, hol a másik alak felé hajolni. Végül is nem a kérdés különlegesebb fontosságának érzete, hanem inkább ez érdekes kettősség megmagyarázásának kívánsága arra vett rá, hogy nézzek utána a kérdésnek. Ez az „utánanézés“ nagyon érdekes és tanulságos eredménnyel zárult. Nem érdektelen tehát erről itt beszámolnom, mintegy bevezetésül, illetőleg tanulságul minden lehetséges nyelvművelő vitához.

Az *egyházfi*-féle összetétel az összes finnugor nyelvek jellegzetes összetétel-módja; tulajdonképpen itt jelöletlen birtokos összetételről van szó. Ha külsőleg is ki akarnók fejezni azt amit e szó jelent, *egyháznak a fia* vagy *egyházfia* alakot kellene használnunk. Valóban mikor a magyarban a jelöletlen birtokos összetétel helyébe a jelölt kezdett elterjedni, akkor az ilyen összetételekben *egyházfia*-szerű alakok keletkeztek. A XVI—XVII. századi magyar nyelvben a *fi*-s összetételek nagyon gyakoriak voltak, hiszen nem csak az emberre, hanem az állatokra vonatkoztatva is használták. Az egykorú oklevelekben, vagyon-összeírásokban, nyomtatott szövegekben stb. ilyen alakokat olvashatni: *baromfi*, *csukafi*, *galambfi*, *báránfi*, *kecskefi*, *hattyúfi*, *gödényfi*, *fecskefi*, *madárfi*, *golyafi*, *tyúkfi* (*tikfi* alakban is), *szarvasfi*, *oroszlányfi*, *lúdfi*, *récefi*, *darufi*, *túzokfi*, *pontyfi*, *süllőfi*, *őzfi*, *nyulfi*,¹ *rókafi*, stb. Ugyanekkor azonban ez állati kicsinyeket jelentő szavak többszámában ilyen alakban fordul elő: *süllőfiak*, *túzokfiak*, *darufiak*, *hattyúfiak*, *gödényfiak*, *őzfiak*, *szarvasfiak*, *rókafiak*; a tárgyraggal ellátott alakok is ilyenek: *pontyfiat*, *szarvasfiat*, *kecskefiat*, *galambfiat*.² Az *atyafi* szónak *atyafiak* többszámában nemcsak a régi nyelvben, de a maiban is kizárólagos. Mikszath egyik regényének címe is: Pörös *atyafiak*. Sőt ha egyáltalában beszélünk effélékről, *atyafias* és nem *atyafis* érzelmekről beszélünk. A *jobbágyfi* köznévről is csak *jobbágyfiak* többszámát találjuk a régiségben. Egy 1688-ból való nyomtatványban egy ilyen mondatot olvasok: „Az amazatlanok, id est az *dézma fiak*, kiket az keresztényektől dézmában elvontak.“ *Úrfi* szavunk is a régi szövegekben csak *úrfiak* alakban fordul elő, de tárgyesete már *úrfiat* és *úrfit* formában is fellelhető.³

Ami „egyházi szolgál“ jelentésű *egyházfi* szavunkat illeti, a kéznél levő forrásokban nem találom e szó *-k* ragos többszámát, de magának az egyszámnak ilyen alakjait látom: *egyházfia* és *egyházfiú*. Egyszer előfordul tárgyesete is így: *egyházfiit*. Az *egyházfia* szó „hivó“ jelentésben

¹ Magam még ma is hallottam Berzsenyi „A felkölt nemességhez“ című verséből egy megváltoztatott sort így idézni: „A Núbia párdúca nem szül ostoba *nyulfiakat*.“

² Csak az egykorú forrásokban valóban előforduló adatokat idézem.

³ Ahol azt külön nem jelzem, adataim az Erdélyi Múzeum levéltárának okleveles emlékeiből és a Magyar Nyelvtörténeti Szótár (I. 843 kk.)-ből veszem. Kertész Manó egyik cikkének ez utóbbi forrásból származó adatait is felhasználtam (Vö. Magyar Nyelv VII, 295 kk.). A példákat mai helyesírással adom.

fellelhető Bod Péternél *egyháziak* alakban (Az eklézsia javai légyenek az eklézsia és *egyháziak* szabadságokban, nem az esperest és pap dispoziójában). Ez utóbbi adat látszólag igazat ad azoknak, akik, mint az előbb említett elnök, az *egyháziak* mellett épen azért kardoskodnak, mert szerintök az *egyháziak* az egyház tagjait, a híveket jelentik. Ha pusztán elméleti szempontból nézzük a kérdést, ebben az érvelésben van némi igazság, gyakorlatilag azonban az egyháztagokat nem szoktuk *egyháziak*-nak nevezni és így félreértésről alig lehet szó.

Az itt kifejtetteket összefoglalva a következőket mondhatjuk: Az *egyházi* köznévi régi nyelvünkben csak *egyháziak* alakban fordulhatott elő, de kétségtelenül keletkezett utóbb *egyháziak* változata is. Hogy mikor, adatok hiányában nem tudom megmondani. Ma mind a két alak használatos; nyelvhelyességi szempontból tehát egyik sem ajánlhatóbb a másiknál.⁴

Az egyházi törvény vitája és a végleges szöveg megállapítása alkalmával a legyőzött párt felemlíthette volna még a *bazafi*: *bazafiak*, *királyfi*: *királyiak*, *világfi*: *világiak* példáját is. Így talán nem mérgesedett volna el a vita és a szövegbe nyugodtan bekerülhetett volna akármelyik alak. Magából az esetből pedig az a tanulság, hogy nem minden kérdést lehet a nyelvhelyesség terén sem vitával és szavazással megnyugtató módon elintézni. Sőt a kérdés *nyelvtörténeti* ismerete nélkül egyáltalában nem is lehet.

Szta.

Várnók és társai.

A mult alkalommal szóvá tettem az ikes igeragozás pusztulását és ezzel kapcsolatban rámutattam arra, hogy bármennyire is sajnáljuk, ennek a ragozásnak a sorsa meg van pecsételve. Minthogy megszűnt külön jelentés hordozója lenni, természetesen kihalt, illetőleg kihalóban van (vö. Erdélyi Múzeum XLIII, 256—60.). Igeragozásunkban azonban nem ez az egyetlen vesztesége. Ezek közül most egyről, a tárgyias igeragozás *várnók* alakjának sorsáról szeretnék egyet-mást elmondani.

Újabban a köznyelvben mind gyakrabban tapasztalható az, hogy a *várnók* alakot az alanyi ragozás *várnánk* alakjával helyettesítik. Ilyen mondatokat hallhatni: *Szeretnénk* (helyesen: *szeretnők*) megvenni a könyvet. Majd *meglátnánk* (helyesen: *meglátnók*) ennek a következményeit. *Várnánk* (e helyett: *várnók*), hogy jöjjetek el stb. Kétségtelen, hogy ezekben az esetekben a *szeretnénk*: *szeretnők*, *meglátnánk*: *meglátnók*, *várnánk*: *várnók* igealak-párból mindenik első tag a második kiszorítására tör. Ha nyelvtörténeti szempontból vizsgáljuk a kérdést, a tárgyias ragozásban eredetileg csak a *várnók* volt meg, ma azonban már nemcsak az élő nyelvben, de néha legjobb íróink műveiben is az alanyi ragozásból a tárgyias ragozás területére is átkerült *várnánk* alakokkal találkozunk. Pedig Vörösmarty még így ír: Mintha újra *hallanók* a pusztán A lázadt

⁴ Érdekes még megjegyezni, hogy *-fi* végű családneveink többszáma ilyen: *Drágfiak*, *Pálfiak*, de *Gyereőfiak*, *Kendelliek* stb. lit azonban nyilvánvalóan mind az *-a-*, mind az *-e-* kötőhangzó; a mélyhangú családnévhez mélyhangú, a magashangúhoz pedig ugyanolyan kapcsolóhang járul.